

University of Zurich
University Library
Strickhofstrasse 39
CH-8057 Zurich
www.zora.uzh.ch

Year: 2015

Giger, M

Abstract:

60- XX. .,

(. 2003).

Posted at the Zurich Open Repository and Archive, University of Zurich
ZORA URL: <https://doi.org/10.5167/uzh-129068>
Conference or Workshop Item

Originally published at:

Giger, M (2015). Nová „Paradigmatika spisovné ruštiny“ – ciele a stav príprav. In: Sympóziu na počesť prof. PhDr. Ľubomíra Ďuroviča, CSc., Bratislava, 26 May 2015. Comenius-Universität Bratislava, 39-50.

Nová „Paradigmatika spisovné ruštiny“ – ciele a stav príprav¹

(Markus Giger, Ústav východoevropských študií FF UK, Praha, *Markus.Giger@ff.cuni.cz*)

1. Motivácia – prečo a na čo?

V akademických rokoch 1991/92 a 1992/93 vyučoval prof. Ľubomír Ďurovič – vtedy v Lunde čerstvý emeritus – vždy v zimnom semestri na Zürišskej univerzite, kde som ja bol študentom tretieho, resp. štvrtého ročníka. Zürišská slavistika bola vtedy v nie úplne ľahkej situácii, potom, čo v roku 1990 odišiel do dôchodku zakladateľ odboru v Zürichu, literárny vedec prof. Peter Brang, bol 1991 nútený odísť do predčasného dôchodku aj majiteľ jazykovednej stolice, prof. Robert Zett, a inštitút bol naraz bez profesora.² V tejto situácii boli prednášky a semináre prof. Ďuroviča pre nás nie len východ z núdze – aby sme vôbec mali čo študovať v oblasti slovanskej jazykovedy –, skôr nám otvorili dvere do iného slavistického a lingvistického sveta; priame spojenie s československým štrukturalizmom, ale aj s ruskou jazykovedou, s americkou a vôbec medzinárodnou slavistikou bolo cítiť vo výkladoch prof. Ďuroviča na každom kroku, čo bolo pre nás nesmierne inšpirujúce.

Prvá Ďurovičova prednáška v Zürichu mala titul „Russische Phonologie“ – ideálny priestor, aby sme sa mohli zoznámiť s Ďurovičovským pohľadom na jazyk v tradíciách pražského štrukturalizmu a moskovskej fonologickej školy. Keď som v roku 2012 v nemeckom Freiburgu hovoril o tejto prednáške s iným jej účastníkom, svojim bývalým spolužiakom a terajším profesorom germanistickej lingvistiky v Mníchove Guidom Seilerom, tak zhrnul svoju základnú spomienku takto: „Vtedy som pochopil, čo to znamená, že jazyk je SYSTÉM.“ Logicky nasledoval o rok neskôr, počas druhého Ďurovičovho semestru v Zürichu, ako ďalšia téma morfológia. Sám som síce tento predmet nenavštevoval, pretože som zimný semester 1992/93 strávil ako výmenný štipendista na Karlovej univerzite v Prahe, ale dojem, ktorý Ďurovičova výuka aj tento raz v Zürichu zanechala, najlepšie ukazuje fakt, že si študenti so záujmom o jazykovedu Ďurovičovu „Paradigmatiku spisovnej ruštiny“³ odkopírovali celú (z osobného exemplára prof. Ďuroviča, pretože iný nebol v Zürichu k dispozícii), a to napriek tomu, že je napísaná v slovenčine, ktorá sa v Zürichu vôbec nevyučovala...

V roku 1999 som ako mladý asistent v Slovanskom seminári Zürišskej univerzity prvý krát mal možnosť si Ďurovičovu koncepciu „odskúšať“ z druhej strany – odučil som predmet „Phonetik und Phonologie des Russischen“, ktorý som založil primárne na nej. V rokoch 2003-2006 a znova od roku 2012 učím tento predmet aj na Filozofickej fakulte Karlovej univerzity v Prahe, doplnený v posledných rokoch o ďalší predmet morfológia ruštiny, čo sa javí ako ideálna kombinácia. Študentské skúsenosti s Ďurovičovskou koncepciou fonológie a morfológie spisovnej ruštiny sa potvrdzujú aj z hľadiska vyučujúceho: ide o koncepciu, ktorá ideálnym spôsobom spája fonologickú a morfologickú rovinu, je taká zložitá, ako to je nutné, ale zároveň taká jednoduchá, ako to je možné, čiže odpovedá požiadavkám na ekonomický opis jazyka. Navyše je to koncepcia, ktorá je schopná zobudiť v študentoch záujem o systémovo-lingvistický, štrukturálny pohľad na jazyk, a takáto štrukturálna metóda je stále ešte vhodná a potrebná, najmä v oblasti fonológie a flexie. Platí teda podľa mňa ďalej to, čo konštatoval prof. Ďurovič 1962 v úvode Paradigmatiky, totiž že pochopenie tohto spôsobu podávania fonológie a morfológie ruštiny si síce vyžaduje „istú intelektuálnu námahu“, ale za to „ukazuje hlbšie a výraznejšie podstatu vnútornej organizácie predmetu nášho poznávania“, a zároveň ide o metódu, ktorá je prístupná a zrozumiteľná.

Vzhľadom na časovú dotáciu v rámci bakalárskeho programu „Ruský jazyk a literatúra“ na FF UK (1 semester fonológia, 1 semester morfológia, v obidvoch prípadoch dve hodiny prednášky a dve hodiny seminára) a na jazykové okolnosti v českom prostredí možno s Ďurovičovskou

¹ Napísané v rámci projektu „Nová Paradigmatika spisovné ruštiny“, Rozvojové prostriedky FF UK, č. 23606201.

² K dejinám zürišskej slavistiky por. Brang et al. (2011), o danom období najmä text Germana Ritza na s. 65-88.

³ V ďalšom skrátené ako P64.

konceptiou a konkrétne s P64 zásadne bez problémov pracovať. Zároveň naráža táto práca niekedy na „drobnosti“, ktoré s koncepciou ako takou nijako nesúvisia:

- literatúra citovaná v P64 bola aktuálna v dobe jej vzniku. Ide najmä o akademickú gramatiku Vinogradovovu (GRJa 1952), o Ožegovov slovník (1953), o Avanesovovu Fonetiku (1956) a o ortoepický slovník Avanesova a Ožegova (1959). V niektorých prípadoch postúpil lingvistický výskum ďalej, vieme dnes viac, než v dobe vzniku P64;
- podstatnú časť poslucháčov tvoria dnes v Prahe nositelia ruštiny ako materčiny, ktorí sa nie riedko nachádzajú v českom prostredí len veľmi krátko. Pre nich je veľmi dôležitý diskurz o normatívnosti (chcú presne stanoviť, či je alebo nie je istý fonetický či morfológický jav spisovný) a citovanie staršej literatúry vyvoláva v tomto kontexte a priori skôr nedôveru. Zároveň môže pre niektorých z nich byť – vzhľadom na obmedzené kompetencie v češtine – istou prekážkou skutočnosť, že P64 je napísaná po slovensky (treba dodať, že sa výnimočne aj medzi českými poslucháčmi filologických odborov nájdú takí, ktorí tvrdia, že je pre nich problém čítať vedecké texty v slovenčine);
- závažnejšie je, že porovnávacie odkazy na slovenčinu, ktoré P64 poskytuje, za daných okolností neplnia úplne svoj účel.

Pred týmto pozadím sa javí ako žiaduce mať k dispozícii text P64 v takej podobe, ktorá by svoje výpovede robila na základe aktuálnej výskumnej a normatívnej literatúry (pokiaľ takáto literatúra je k dispozícii, samozrejme). Z takejto „aktualizácie“ textu P64 vyplýva v pražskom prostredí jej preklad do češtiny, ktorý však nie je primárnym účelom plánovaného nového vydania.

Prácu na novej Paradigmatike podporuje Filozofická fakulta Univerzity Karlovej v roku 2015 príspevkom z fondu „Rozvojové prostriedky“; prác sa zúčastňujú dve moje doktorandky, mgr. Jana Kocková a mgr. Aksana Schillova.

2. Príklady zmien v texte a ciele nového vydania

Jedným z najťažších problémov pre text vznikajúceho nového vydania Paradigmatiky spisovnej ruštiny bol výber vhodného systému fonetického prepisu. P64 (viď s. 29) sa orientuje v svojich fonetických prepisoch na literatúre, ktorá v dobe jej vzniku bola aktuálna na Slovensku, to znamená, že využíva latinku so západoslovanskými diakritikami. Obdobné systémy sa používali aj v Prahe, por. napr. RG-P (1979, s. 35nn.) Adamec (1980) alebo Oliverius (1987). Z dnešného hľadiska sa však niektoré ich riešenia zdajú problematické jednak technicky (niektoré znaky neodpovedajú dnes bežným tabuľkám, napr. grécka alfa (α) s „ogonkom“ prevzatým z poľskej latinky v RG-P 1979), jednak aj obsahovo (RG-P rozlišuje v oblasti vokálov veľký počet špecifických odtieňov, por. napr. rozlišovanie bezprízvučného vokálu [ʌ] pred tvrdým konsonantom v *pocá* a pred mäkkým v *pocé*, s. 42). V prácach vzniknutých v Sovietskom zväze a dnešnom Rusku sa používajú, ako je známe, systémy založené na azbuke, ktoré sa medzi sebou v detailoch líšia (por. Avanesov 1956, Panov 1967, RG-M 1980, Kasatkin 2003 atď.). Oboje – prepis založený na západoslovanskej latinke a prepis založený na azbuke – je vnútroodborovo špecifické, mimo rusistiku, resp. slavistiku tieto prepisy nie sú použiteľné. Sám som vo vyučovaní dlhodobo pracoval s prepisom založeným na Medzinárodnej fonetickej transkripcii (IPA), a rozhodli sme sa takýto systém uplatniť aj v novej Paradigmatike. Treba si však uvedomiť, že ani tu úzus nie je úplne jednotný. Prepis použitý v novej Paradigmatike sa orientuje predovšetkým na nasledujúcich prácach: Jones/Ward (1969), Timberlake (2004), Iosad (2012); ohľadne reprezentovaných odtieňov čerpá však aj z P64 a iných prác. V celej tejto súvislosti bolo treba doplniť rozsiahly odsek 0.522 o použitej transkripcii (ca. 19 normostrán); tento odsek obsahuje medzi iným aj dve tabuľky s použitými znakmi (pre konsonanty a vokály) a jednu porovnávaciu, kde sa porovnávajú znaky použité v oblasti vokálov s tými v 9 iných dielach. Namiesto [ššštyr•x] teda prepisujeme [ššš'ti'rix] za *uecmepbix*, namiesto [cyrne•nt] píšeme [tsɨ'mjɛnt] a namiesto [rubló•m] [ro'bljom]. Fakt, že

systém IPA označuje miesto prízvuku pred slabikou (nie priamo pred dotýčným vokálom),⁴ vedie k tomu, že treba krátko uviesť aj najdôležitejšie pravidlá delenia slabík.

Druhá nápadná vonkajšia (technická) zmena sa týka fonologického prepisu: namiesto nápadných, ale individuálnych d'urovičovských verzálok (napr. SLOVO, S₃TA₁KAN za *слово, стакан*) používame lomky, aké sú obecné bežné,⁵ čiže /slovo/, /s₃ta₁kan/. Fonologicky relevantnú mäkkosť značíme čiarkou vedľa základnej grafémy označujúcej fonému, teda /b./, /n./, /s./ atď.

Vznikajúca nová Paradigmatika spisovnej ruštiny má zachovať nie len koncepciu, ale aj úplný text P64, s výnimkou drobných pasáží týkajúcich sa vyučovania ruštiny v Československu alebo na Slovensku v dobe jej vzniku či jednotlivých príkladov, ktoré napr. pripomínajú politické zriadenie pred rokom 1989 a môžu dnes zbytočne odpútať pozornosť čitateľa od výkladu. V súlade s tým, čo bolo povedané v prvom odseku tohto textu, sa citovaná literatúra, na základe ktorej sa robia výpovede o výslovnosti alebo tvorení tvarov spisovnej ruštiny, dopĺňa alebo nahrádza; kritické prípady sa preverujú. Keď sa napr. v pôvodnom texte uvádza

„Pre určenie správných tvarov sú v čase vydania tejto knihy rozhodujúce údaje v slovníku Русское литературное произношение и ударение (...) под редакцией Р.И. Аванесова и С.И. Ожегова, Москва 1959, alebo v príručke Орфографический словарь русского языка, Москва 1956“ (P64, s. 21)

tak znie v prepracovanom a preloženom texte zodpovedajúce miesto takto:

„Pro určení správných tvarů jsou v čase vydání této knihy rozhodující zejm. údaje ve slovnících BAS (2004-), Zaliznjak (2009), Kalenčuk/Kasatkin/Kasatkina (2012), Rezničenko (2013), bereme však nadále ohled i na starší práce jako Avanesov (1987), Ožegov (1995) nebo RG-M (1980).“ (PSR, 0.421)⁶

Touto formuláciou neberieme len ohľad na to, že po 60. rokoch existuje iná, novšia kodifikačná literatúra (čo je banálne), ale aj na to, že samotný status príručiek s kodifikačným nárokom nie je dnes ten istý ako vtedy, je ich viac, niektoré vznikajú s komerčným účelom, niektoré sú sporné atď. Samotné jazykové faktá sa v drvivej väčšine prípadov od prelomu 50. a 60. rokov 20. storočia nijako nemenili. Nie tak zriedkavo sa však stáva, že sa zmenila ich hodnotenie, najmä v prípadoch, kde existuje variabilita. Tak napr. realizácia fonémy /o/ ako [ə] po mäkkých konsonantoch v niektorých koncovkách od doby vzniku P64 ďalej ustúpila, čo vedie k nasledujúcej úprave formulácie:

„LA•GER-OM sa **popri korektnejšej** výslovnosti [la•gírəm] vyslovuje **i** [la•gírım]“ (P64, s. 36)“

„*лагерем* /lager,om/ se **vedle starší** výslovnosti [ˈlagirɪəm] **nyňi** vyslovuje [ˈlagirɪm] (viz Avanesov 1987, 666)“ (PSR, 0.532,23)

Navyše možno v danej súvislosti aspoň krátko odkázať na rozsiahlu literatúru vzniknutú po vyjdení P64: Panov et al. (1968, s. 42-56) majú v rámci svojho sociolingvistického výskumu údaje

⁴ Tento princíp má svoje nevýhody v prípade, keď nie je jednoznačná hranica slabík, por. kritickú poznámku u Isačenko/Romportla (1966). Nechceli sme však pri takejto zásadnej veci od princípov IPA odstúpiť. Z českej rusistickej literatúry značenie miesta prízvuku pred slabikou používa – hoci ináč na fonetickú transkripciu nepoužíva systém IPA, ale tradičnú grafiku založenú na západoslovenskej latinke –, Oliverius (1987).

⁵ Por. napr. Isačenko/Romportl (1966), RG-P (1979), Garde (1980), MČ 1 (1986), Oliverius (1987), Kasatkin (2003), Iosad (2012) a veľa ďalších. RG-M (1980) používa zvislé čiary, napr. [ш₂].

⁶ Citáty z PSR sú v provizórnom znení pred korektúrami.

o vokalizme v koncovkách, Kasatkin (2003, s. 167) poskytuje informácie o vývine v hovorovej ruštine, a Knjazev (2006, 134-136) obsahuje aktuálny experiment o vokalizme v koncovkách.

Podobne možno aktualizovať výpoveď o *a*-kmeňových substantívach, ktoré môžu byť mužského či ženského rodu v súlade s pohlavím referenta („существительные общего рода“). V P64 (s. 41) znie takto: „Je to **vcelku neveľká** skupina slov, ktoré patria do 2. skloňovania a pomenúvajú osoby: temer všetky sú stylisticky silne príznakové“. Namiesto toho teraz píšeme: „Je to **ne zcela zanedbateľná** skupina slov, ktorá patrí do 2. skloňování a pojmenovávají osoby, téměř všechna jsou stylisticky příznaková.“. K tomu pripájame poznámku: „Graudina/Ickovič/Katlinskaja (1976, 75) jich excerpovali přes 200, Pavlova (2011) skoro 400. Srov. také RG-M (1980, 466)“ (PSR, 1.1). Novšiu literatúru možno napr. uviesť i o partitívnom genitive substantív mužského rodu na *-u* typu *напиться квасу*, o druhom lokáli na *-u* typu *в шкафу*, o nominative plurálu na *-a* typu *профессора, драйвера*, o krátkych tvaroch adjektív, o participiálnych tvaroch (por. aktuálnu diskusiu o participiách prítomných činných dokonavých slovies typu *сделающий, пишущий*, teda tzv. futurálnych prítomných) atď.⁷

Porovnávacie odkazy na slovenčinu sa v novom texte dopĺňajú alebo nahrádzajú odkazmi na češtinu, čo môže vyzeráť napríklad takto:

„Např. substantivní paradigma v ruštině má dvanáct tvarů, adjektivní paradigma dvadsaťštyri tvarů (maskulínium, feminínium, neutrum, plurál), **slovenská adjektívna paradigma dvadsaťšesť tvarů (pretože v N. a Ak. pl. je rozdiel medzi mužskými osobami a ostatnými adjektívami: pekní, pekných ~ pekné, pekné)**“ (P64, s. 6)

„Např. má substantivní paradigma v ruštině dvanáct tvarů, adjektivní paradigma 24 tvarů (maskulinum, femininum, neutrum, plurál), **české adjektivní paradigma má oproti tomu 27 tvarů, protože v Npl je protiklad životnosti v mužském rodu (pekní – pekné) a neutrum má také zvláštní tvar pro Npl a Apl (pekná)**“ (PSR, 0.2)

K tomu sa pripája odkaz na prácu Sgalla (1960), ktorá je pokusom o kvantitatívnu charakteristiku českej deklinačnej paradigmy.

Len výberovo dopĺňame obecnolinguistickú, popr. bohemistickú literatúru, ktorá sa javí v niektorých kontextoch ako relevantná, napr. Palková (1994) pre otázky fonetiky, najmä češtiny, alebo Mel'čuk (1993-1996) pre otázky morfológické.

V niektorých prípadoch sa javí ako žiaduce doplnení terminológie, najmä s ohľadom na potreby vyučovania. Tak sa dopĺňa napr. termín *alofóna*:

„Jedna fonéma sa môže za rôznych podmienok realizovať **rôznymi hláskami** (...) Realizáciu [ŋ] (...) voláme **podmienenou, alebo kombinatórnou, alebo pozičnou variantou** fonémy N.“ (P64, s. 12n.)

„Jeden foném se může za různých podmínek realizovat **různými hláskami (alofony)** (...) Realizaci [ŋ] (...) **nazýváme podmíněnou nebo kombinatorní nebo poziční variantu (kombinatorní nebo poziční alofon)** fonému /n/“ (PSR, 0.412)

Pri takýchto zásahoch do textu usilujeme o to, aby sme zohľadnili len také práce, ktoré organický dopĺňajú dielo prof. Ďuroviča. V ideálnom prípade to možno urobiť jeho vlastnými neskoršími prácami, napr. keď reč ide o morfonológiu (viď P64, s. 14n.), možno odkázať na Ďuroviča (1967). To sa môže týkať aj terminológie: síce neobsahuje P64 explicitne pojmy

⁷ Por. o tom najmä zodpovedajúce kapitoly Glovinské v zborníkoch editovaných Krysinom (2008, 2010). Túto tematiku možno ostatne ideálnym spôsobom zasa spojiť s prácou prof. Ďuroviča, vzniknutou po P64, totiž s jeho článkom o ruských prítomných otvárajúcim 1974 časopis *Russian Linguistics*.

obstruenty a *sonóry* (viď s. 19), ale tabuľky, ktoré prof. Ďurovič počas vyučovania 1991 v Zürichu rozdával, ich obsahujú, takže sa javí ich doplnenie nie len ako možné, ale priamo ako žiaduce.

V jednom prípade sme podstatne rozšírili explicitný výklad: to sa týka otázky neutralizačných pozícií mäkkosti v skupinách konsonantov: tu totiž P64 (s. 32) odkazuje na Avanesova, čo e určite v dobe jej vzniku rozumné a ekonomické riešenie, nezdá sa však dnes možné, pretože situácia je pomerne zložitá, norma je v pohybe a niektoré informácie si odporujú, z týchto dôvodov sme doplnili podrobný opis daných problémov vrátane prehľadovej tabuľky (ca. 11 normostrán).

Výnimočne zasahujeme priamo do nejakého elementu koncepcie P64. Je jasné, že sa tak môže stať iba v takom prípade, kde možno niečo „domyslieť“, napr. pretože sa od dôb vzniku P64 zmenili buď jazykové faktá alebo ich opis. Takýmto prípadom sú dlhé mäkké sykavky spisovnej ruštiny: tieto hlásky ([ʃ:] a [ʒ:]) sú v P64 – v súlade s Avanesom – reprezentantmi zvláštnych foném /š/, resp. /ž/ (viď P64, s. 19). Tak to má väčšinou aj neskoršia ruská autoritatívna literatúra, napr. RG-M (1980). Vo vyučovaní však prof. Ďurovič na začiatku 90. rokov už od týchto foném upustil, v jeho tabuľkách sa už nevyskytujú. Dôvodom je rozsiahla literatúra, ktorá od počiatku 70. rokov 20. storočia o tejto otázke vznikla a ktorú započal sám Isačenko (1971). Vrchol dosiahla v polemických výmenách Fliera (1980, 1982) a Thelina (1981, 1983) na stránkach časopisu *Russian Linguistics*, hlavným redaktorom ktorého vtedy bol práve Ľubomír Ďurovič. Z tejto literatúry je zreteľné, že je dosť dôvodov považovať dané hlásky za reprezentanty bifonematického spojenia. V prípade [ʒ:], ktoré sa dnes väčšinou mätko už nevyslovuje, je jasné, že druhým členom spojenia je /ž/. V prípade [ʃ:], mäkkosť ktorého je stabilná, to také jednoznačné nie je. Navyše je tu otázka, ako interpretovať prvý člen bifonematického spojenia v obidvoch prípadoch, pretože tu ide evidentne o neutralizačnú pozíciu. V poslednej dobe sa pridal k zástancom bifonematickej interpretácie aj prominentný reprezentant moskovskej fonológie – L. L. Kasatkin (por. Kasatkin 2001, 2003, s. 144-147). On opisuje druhú fonému v bifonematickom spojení, reprezentovanom foneticky ako [ʃ:], presvedčivo ako /č/. V prvej pozícii Kasatkin (2003, s. 146, 176) uvádza neutralizáciu foném /s/, /s:/, /z/, /z:/, /š/ a /ž/ do „hyperfonémy“. Túto analýzu možno ideálnym spôsobom spojiť s Ďurovičovským systémom, pravda, bez pojmu „hyperfonémy“, použitého časťou moskovskej fonologickej školy. Preto bolo treba zmeniť výklad P64 k tabuľke na s. 19 a okrem toho pripojiť celý odsek 0.532,14 o danej neutralizačnej pozícii. Tu konštatujeme:

„Vzhľadom k tomu, že **daná neutralizace neodpovídá žádnému ze dvou dříve popsanych** (nejedná se pouze o neutralizaci opozice palatalizovanosti, ani znělosti, ani obou z nich zároveň), **je třeba ji označit specifickým indexem 4 vpravo dole u písmena s, tedy /s₄/**. Jako druhý konsonant se vždy předpokládá /č/, jediná foneticky stále měkká sykavka v moderní spisovné ruštině. Slova jako *щѣ́ка, вещѣ́, щи, плащ* se tedy přepisují fonologicky jako /s₄čuka/, /v₁es₄č/, /s₄či/, /p₁las₄č/. V případech morfonologické alternace jsou obvykle neutralizační pozice už ve výchozích tvarech, slov. *искать* /s₃k/ – *ищѣ́* /s₄č/, *нустить* /s₃t/ – *нущѣ́* /s₄č/, *плоский* /s₃k/ – *площе* /s₄č/, ale také *брóский* /s₃k/ – *брóсче* /s₄č/, *мёрзкий* /s₃k/ – *мёрзче* /s₄č/. Analogicky je třeba postupovat v případě dlouhé znělé sykavky, ať se vyslovuje tvrdě [ʒ:] (dnešní většinový úzus) nebo měkce [ʒ:]: hláska [ʒ:] vystupuje jak v pozici s alternací (*жгу* /žg/ – *жжѣ́шь* /žž/, *ѣздитъ* /s₃d/ – *ѣзжѣ́* /s₄ž/), tak v nealternující pozici (*дрóжжи, жужжѣ́ть*). I v posledních případech je třeba počítat s neutralizační pozicí /s₄/ před fonémem /ž/.“ (PSR, 0.532,14)

Na základe tohto postupu bude treba reformulovať pravidlá alternácií neskôr v knihe (por. P64, s. 173, kde sa uvádza alternácia /s₃t/ - /š:/ pre *зустой* – *зѣще* a /s₃k/ - /š:/ pre *плóский* – *плóще*, a s. 220n., kde sa uvádza alternácia /s₃t/ - /š:/ pre *простѣ́т* – *прощѣ́* a /t/ - /š:/ pre *сократѣ́шь* – *сокращѣ́*).

V početných prípadoch odkazujeme na RG-M (1980). Táto gramatika (zatiaľ posledná akademická gramatická ruštiny) má – napriek dôležitým koncepčným rozdielom, najmä v oblasti

fonológie – s P64 spoločné to, že obidve diela vychádzajú z tradícií moskovskej fonologickej školy, ktorá určuje fonologický stav v slabých pozíciách podľa vhodných silných pozícií, čo je dôležité najmä pre paradigmy flexie: tak môže byť zaujímavou argumentácia ruskej gramatiky v prípade grafického {-и} v koncovkách typu *о семинарии, армии, знании*, ktoré P64 dôsledne vykladá ako fonologické /e/, zatiaľ čo RG-M (1980) sa snaží odôvodniť fonologickú (resp. morfonologickú) interpretáciu ako /i/ na základe výnimočných prípadov, kde [i] skutočne vystupuje aj pod prízvukom (*в житии, в забытии*). Pozoruhodné je aj úplne vylúčenie tvarov typu *новейший* – opísaných v P64 (s. 176) ako prostý superlatív, teda typ stupňovania – z oblasti stupňovania a ich prezentácia ako slovotvorný typ (por. RG-M 1980, s. 547). V zámenných tvaroch typu *их, им* – diskutovaných v P64 (s. 182n.) podrobne – postulujú RG-M (1980, s. 535) foneticky nerealizovaný foném /j/ na začiatku. Pri adjektívach neráta RG-M (1980) len s koncovkou /-oj/ v singulári v mužskom rode (ako to robí P64), lež aj s koncovkou /-ij/, nerozlišuje však typ *новый* a typ *долгий*, osud ktorých je zrejme rôzny, pretože prvý sa kvôli aktuálnej tendencii vyslovovať /i/ v 2. stupni redukcie po tvrdých konsonantoch ako [ə] (najmä v slabikách po prízvuku, por. Kasatkin, 2003, s. 171n.) zasa približuje jednej z realizácií /o/, ktoré v tejto koncovke vystupuje pod prízvukom ako jediné (napr. *молодой, сухой*), zatiaľ čo v druhom ostáva v koncovke vokál [i], ktorý tu – po velárach – sotva možno interpretovať ako /o/. Takýchto miest a komentárov bude asi počas práce ešte viac. Netreba (a často ani nemožno!) so všetkým súhlasiť, ale v mnohých prípadoch stojí za to riešenie alebo názor RG-M (1980) zmieniť.

3. Záver

Opísaným spôsobom by mala – dúfam – vzniknúť na vedeckom opise založená, svojim pôvodom hybridná, ale pre čitateľa ucelená, nová a aktuálna vysokoškolská učebnica pre terajšiu dobu a (možno nie len) pre účely predmetov „Fonetika a fonologie ruštiny“ a „Morfologie ruštiny“ v rámci štúdia „Ruský jazyk a literatúra“ na Filozofickej fakulte Univerzity Karlovej v Prahe. Ako to často býva s takýmito podujatiami, aj ten náš už naberať meškanie. Momentálne – na konci novembra 2015 – máme polovicu P64 preloženú a spracovanú, máme zhruba 170 normostrán textu, z toho ca. 70% preložený a ca. 30% doplnený text.⁸ V zozname literatúry je vyše 80 nových položiek a je pripravený automatizovaný index použitých ruských slov (ako v origináli), k tomu aj index použitých lingvistických termínov (českých aj ruských) a spomenutých autorov. Text je navrhnutý ako monografia Univerzity Karlovej, verím, že počas roku 2016 sa ho podarí dokončiť a odovzdať do tlače. Treba však zdôrazniť jedno: bez živého záujmu, veľkej tolerancie a zároveň neutíchajúcej pohotovej angažovanosti autora pôvodného vydania by takáto práca bola vonkoncom nemožná. Za túto jedinečnú možnosť, za príležitosť takto s ním spolupracovať na jeho vlastnom texte som úprimne vďačný.

Literatúra

- ADAMEC, P.: *Fonetika, fonologija, morfonologija. Konspekt lekcij*. Praha: Univerzita Karlova 1980. 42 s.
- AVANESOV, R. I.: *Fonetika sovremennogo russkogo literaturnogo jazyka*. Moskva: Izdatel'stvo Moskovskogo universiteta 1956. 240 s.
- AVANESOV, R. I., OŽEGOV, S. I.: *Russkoe literaturnoe proisžošenie i udarenie. Slovar'-spravočnik*. Moskva: Gosudarstvennoe izdatel'stvo inostrannyh i nacional'nyh slovaroj 1959. 708 s.

⁸ Tento pomer sa bez pochyb ešte zníži, pretože najviac doplnení bolo vo „Všeobecnej časti“, najmä o fonetike a fonológii, keďže PSR je pre nás základným textom nie len v rámci vyučovania morfológie, lež aj fonetiky a fonológie ruštiny. V „Špeciálnej časti“, kde je vyložený vlastný tvarotvorný systém ruštiny, je (a bude) takýchto doplnení podstatne menej a ich rozsah býva kratší.

AVANESOV, R. I.: *Orfoëpičeskij slovar' russkogo jazyka. Proiznošenie, udarenie, grammatičeskie formy*. Moskva: Russkij jazyk 1987. 704 s.

BAS: *Bol'soj akademičeskij slovar' 1-23*. Moskva-Sankt-Peterburg: Nauka 2004-2014.

BRANG, P., RITZ, G., SASSE, S., WEISS, D.: *Den Blick nach Osten weiten. Fünfzig Jahre Slavisches Seminar der Universität Zürich (1961-2011)*. Zürich: Chronos 2011. 220 s.

ĐUROVIČ, L.: *Paradigmatika spisovnej ruštiny*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1964, 1970. 316 s.

ĐUROVIČ, L.: Das Problem der Morphonologie. In: *To honor Roman Jakobson. Essays on the occasion of his seventieth birthday 11 october 1966. I*. The Hague – Paris: Mouton 1967, s. 556 – 568. (Janua linguarum. Series maior 31)

ĐUROVIČ, L.: Sistema pričastnyh i deepričastnyh form russkogo literaturnogo jazyka. In: *Russian Linguistics*, 1, roč. 1974, s. 3 – 14.

GARDE, P.: *Grammaire russe. I Phonologie, morphologie*. Paris: Institut d'Études slaves 1980. 486 s. (Collection de Grammaires de l'Institut d'Études slaves 8/1)

GRAUDINA, L. K., ICKOVIČ, V. A., KATLINSKAJA, L. P.: *Grammatičeskaja pravil'nost' russkoj reči*. Moskva: Nauka 1976. 456 s.

GRJA: *Grammatika russkogo jazyka I. Fonetika i morfologija*. Moskva: Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR 1952. 720 s.

IOSAD, P.: Vowel reduction in Russian: no phonetics in phonology. In: *Journal of Linguistics*, 2012, roč. 48, s. 521 – 571.

ISACENKO, A. V., ROMPORTL, M.: Návrh fonetické a fonologické transkripce češtiny a slovenštiny. In: *Slovo a slovesnost*, 1966, roč. 27, s. 163 – 166.

JONES, D., WARD, D.: *The Phonetics of Russian*. Cambridge: University Press 1969. 307 s.

KALENČUK, M. L., KASATKINA, R. F., KASATKIN, L. L.: *Bol'soj orfoëpičeskij slovar' russkogo jazyka. Literaturnoe proiznošenie i udarenie načala XXI veka: norma i ee varianty*. Moskva: Ast-Press 2012. 1000 s.

KASATKIN, L. L.: Fonologičeskoe soderžanie dolgich mjagkich šipjaščich [š':] [ž':] v russkom literaturnom jazyke. In: *Russkij jazyk v naučnom osveščении*, 2001, roč. 1, s. 80 – 89.

KASATKIN, L. L.: *Fonetika sovremennogo russkogo literaturnogo jazyka*. Moskva: Izdatel'stvo moskovskogo universiteta 2003. 224 s.

KNJAZEV, S. V.: *Struktura fonetičeskogo slova v russkom jazyke: sinchronija i diachronija*. Moskva: MAKSS Press 2006. 223 s.

KRYSIN, L. P. (red.): *Sovremennij russkij jazyk. Aktivnye processy na rubeže XX-XXI vekov*. Moskva: Jazyki slavyanskich kul'tur 2008. 709 s.

KRYSIN, L. P. (red.): *Sovremennij russkij jazyk. Sistema – norma – uzus*. Moskva: Jazyki slavyanskich kul'tur 2010. 478 s.

MČ 1: *Mluvnice češtiny I. Fonetika, fonologie, morfonologie a morfemika, tvoření slov*. Praha: Academia 1986. 566 s.

MEL'ČUK, I.: *Cours de morphologie générale 1-5*. Montréal: Presses de l'Université de Montréal/CNRS Éditions 1993-1996. (preklad do ruštiny: *Курс общей морфологии 1-5*. Москва-Вена: Jazyki russkoj kul'tury 1997-2000. (Wiener Slawistischer Almanach 38))

OLIVERIUS, Z. F.: *Fonetika russkogo jazyka*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1987. 164 s.

OŽEGOV, S. I.: *Slovar' russkogo jazyka*. Moskva: Gosudarstvennoe izdatel'stvo inostrannyh i nacional'nych slovarej 1953. 848 s.

OŽEGOV, S. I.: *Tolkovyj slovar' russkogo jazyka*. Pod redakciej N. Ju. Švedovoj. Moskva: AZ 1995. 928 s.

PALKOVÁ, Z.: *Fonetika a fonologie češtiny. S obecným úvodem do problematiky oboru*. Praha: Karolinum 1994. 366 s.

PANOV, M. V.: *Russkaja fonetika*. Moskva: Prosveščenie 1967. 438 s.

PANOV, M. V. a koll.: *Fonetika sovremennogo russkogo literaturnogo jazyka*. Moskva: Nauka 1968. (Russkij jazyk i sovetskoe obščestvo 4) 216 s.

PAVLOVA, T. S.: *Suščestvitel'nye obščego roda v russkom jazyke*. Moskva 2011. (Autoreferát dizertačnej práce) <http://cheloveknauka.com/suschestvitelnye-obschego-roda-v-russkom-yazyke>

PSR: *Paradigmatika spisovné ruštiny. Hlásokosloví a tvarosloví*. (rukopis)

REZNIČENKO, I. L.: *Slovar' udarenij russkogo jazyka*. Moskva: Ast-Press 2013. 943 s.

RG-M: *Russkaja grammatika I. Fonetika, fonologija, udarenie, intonacija, slovoobrazovanie, morfologija*. Moskva: Nauka 1980. 784 s.

RG-P: *Russkaja grammatika I*. Praha: Academia 1979. 664 s.

SGALL, P.: Soustava pádových koncovek v češtině. In: *Slavica Pragensia*, 1960, roč. 2, s. 65 – 84. (AUC Philologica 2)

TIMBERLAKE, A.: *A Reference Grammar of Russian*. Cambridge: University Press 2004. 504 s.

ZALIZNJAK, A. A.: *Grammatičeskij slovar' russkogo jazyka*. Moskva: Ast-Press 2009. 794 s.

Резюме

В предлагаемой статье описываются принципы разработки возникающего на Филозофском факультете Карлового университета нового издания Парадигматики русского литературного языка проф. Любомира Дюровича. Текст проф. Дюровича остается в новом издании практически целым, но переводится со словацкого на чешский язык. Текст дополнен новой релевантной литературой, возникшей с половины 60-х годов XX. в., и информацией о произошедших с того времени изменениях в фонетической и морфологической системах русского литературного языка. Концепция первоначального издания изменяется только в отдельных случаях, но всегда в соответствии с более поздними работами проф. Дюровича. Таким случаем например является фонологическая интерпретация долгих мягких шипящих {щ} и {жж}, где вместо первоначальной монофонематической интерпретации в новом издании излагается бифонематическая интерпретация, соответствующая, в конце концов, и актуальным взглядам некоторых представителей московской фонологической школы (см. Касаткин 2003). Кроме того в готовящемся издании Парадигматики русского литературного языка вводится фонетическая транскрипция русского литературного языка на основе Международного фонетического алфавита.

Ключевые слова:

русский язык, фонетика, фонология, морфология, учебник для вузов